

Láng Gusztáv

„Felejtsd el arcom romló földi mását.”

100 éve született Dsida Jenő

Dsida Jenő legismertebb verse az a négy-soros felirat, amely a hamvait rejtő sírbolt homlokzatán olvasható, s amelynek utolsó sora – a költészetét átható keresztény sztoicizmus szellemében – így szól: „Felejtsd el arcom romló földi mását.” Ez a kérés (vagy parancs?) akár a költő végakarátának is tekinthető, már ha eltekintünk attól a filológiai apróságtól, hogy az epigrammát csaknem három évvel a „vég” előtt írta. Olyan költeményt azonban, amely ezt az óhaját visszavonta volna, a későbbiekben nem írt. Elmondhatjuk tehát, hogy amire most készülünk, egyfajta kegyeletsértés; az ünneplésnek az a formája, amelyhez összegyűltünk, szöges ellentétben áll ezzel az „utolsó kívánsággal”. Mentségünkre – és a kiállítást szervező Petőfi Irodalmi Múzeum ment ségére – mindössze az hozható fel, hogy költők esetén kívánságát az utókor szinte soha sem teljesíti. A költők „arcát” – életét, érzéseit, emberi valóját – csakugyan magukba szívják a művek, s a költők halhatatlansága, mint azt Francois Mauriac mondta, épp abban áll, hogy eltűnnek alkotásaik mögött. Az olvasó azonban sohasem nyugszik bele ebbe. A költészet – beszéd, s beszélni, szót váltani csak valakivel tudunk. Ezt a 'valakit' keressük a művek mögött, az ismerős arcot, és ha ebben fényképek, köznapi dokumentumok segítenek, ha a költő kézírása ismerős üzenetként áll előttünk, és ha könyvei, használati tárgyai családias közelségbe hozzák, verseit is másképpen, több figye-

lemmel és a személyes ismerősnek kijáró érdeklődéssel fogjuk olvasni. Ez az olvasás-lélektani indok rejlik, azt hiszem, a kultusznak nevezett, felcsigázott érdeklődés mélyén. S egy irodalmi múzeumnak elsőrendű kötelessége e kultusz ápolása.

Kérdés persze, hogy költőnk megérdemli-e ezt a kultikus figyelmet. Elmondhatjuk, hogy életében nem kényeztette el a siker. A Babits szerkesztette *Nyugat*ban egyetlen verse sem jelent meg, és egyik kötetét sem érdemesítették kritikára. Igaz, hogy erdélyi író társai életében is elismerték tehetségét, s tőlük számos „dicséretben” részesült; neveztek kiváló formaművészek, európai látókörű alkotónak – ezt sokoldalú műfordító tevékenysége is igazolja –, de szélesebb körben, a magyar irodalom egészében csak halála után kezdték felfedezni. Az 1940-es években két ígéretes jele is van „a költő feltámadásának”, ahogy egyik versében a posztumusz elismertséget nevezte. Egyik *Válogatott verseinek* pesti megjelenése, Rónay György szerkesztésében, a másik Vajthó László *Mai magyar költők* című antológiája, amelyben József Attilával azonos terjedelemben szerepel. A költőnek így induló elismerését azonban elnyomta a fegyverek zaja, majd a háború utáni politikai változások. Mire örökségét a magyar olvasóközönség birtokba vehette volna, politikában és irodalomban is azt a magát baloldalinak nevező értelmiségi csoport ragadta kezébe a hatalmat, amellyel Dsida Jenő sohasem rokonszenvezett, sőt néha éles

vitában állott. E csoport heves – és utólagos – támadásokat indított a „helikoni munkaközösség” és annak eszmei programja, a transzszilvanizmus ellen, és Dsidát tette meg e támadások egyik célpontjává.

Nem részletezem e folyamatot; betölténém velem az egész délutánt, és nem azért gyűltünk ma itt össze. Elég annyit mondanom, hogy a költő versei könyv alakban csak 1966-ban, 28 évvel halála után kerültek a romániai magyar olvasók kezébe, akkor is a cenzúra által megcsonkítva. Viszonylag teljes kiadásra majd csak 1983-ban került sor Budapesten. Ebben a kiadásban volt – 1945 után először – olvasható a *Psalmus hungaricus*, valamint azok a korábban ismeretlen költemények, amelyeket a rosszallásokkal dacoló Dsidafilológia időközben felderített. Meg kellett dölnie a hamis ideológiai előítéleteket és a szövegcsönkítő, szövegtiltó cenzúrát fenntartó rendszernek, hogy a költő elfoglalja az őt megillető helyet a magyar irodalom értékrendjében. És az olvasók szívében is. Szabadjon itt megjegyezni – adalékul a kultusz történetéhez –, hogy a költő szülővárosában, Szatmárnémetiben nemcsak utca viseli nevét, nemcsak szobra áll az egykori Deák téren, hanem századik születésnapján ünnepi műsor és tudományos tanácskozás idézte emlékét, másnap pedig egykori kolozsvári lakóházán lepleztünk le emléktáblát.

Hol jelölhető ki tehát helye a magyar irodalom történetében? Dsida Jenő annak a költő-nemzedéknek a tagja, amely a magyar líra két háború közötti történetében kitüntetett fejezetet alkot. József Attila (1905), Radnóti Miklós (1909) tartozik e nemzedékhez, az erdélyiek közül Szemlér Ferenc (1906) és Szabédi László (1907). Nemzedékké nemcsak születésük évszáma avatja őket, hanem életpályájuk és esztétikai hitvallásuk párhuzamos alakulása is. Valamennyi említett lírikus a *Nyugat*

nagyjainak nyomdokain indult, majd rövid útkeresés után az avantgárd vonzaskörébe került. Ezen irányon belül, azt hiszem, József Attila mellett Dsida Jenő alkotott maradandót; ők ketten tekinthetők a magyar szürrealizmus legpoétikusabb, legeredetibb képviselőjének. A 30-as évek elejétől ez az avantgardizmus átadja helyét egy klasszicizáló költői beszédmódnak. Ez nemcsak a kötött formák újralfedezését jelenti, nemcsak a szóképeknek, stílusalakzatoknak a klasszikus mintákhoz igazítását, hanem egy gazdag hagyománykészlet vállalását is, amelyre a költők mint szövegelőzményre támaszkodnak, belőle merítenek. Ez nem szövegátvételt jelent, mint Berzsenyi korában, és nem is átíratot, hanem klasszikus szövegek továbbírását. Ha elolvassák – vagy újraolvassák – Dsida Jenőnek a szerelemről szóló poemáját, a *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* címűt, elgyönyörködhetnek e továbbírások szépségében és leleményességében. Az első fejezet pajzán szerelmi idilljében nemcsak a görög Theokritosz műfaja éled újjá, hanem a leíró képek antik mitológiai jelenetekre utalnak, áthajlítva őket a befejezésben az ószövetségi komorságba. A második fejezet évődő humora mögött János evangéliumának egyik sokat idézett verse dereng fel. A negyedik fejezetben a Beatricét a Paradicsomba emelő Dante hangja alkotja a személyes vallomás ellenpontját, az ötödikben a középkori latin himnusz-költészet formájában vall gyarlóságáról a költő. Nem folytatom, s nem részletezem, a lényeg az, hogy e „továbbírásokkal” a maga egyszerű élményét a mítoszok és a világirodalom nagy hagyományába illeszti be a költő. Ahogy Babits írta: „Örök dolgok közé legyen neved beszött”. De említhetném a *Csokonai sírjánál* című költeményét is, amelyet „A Reményhez” című Csokonai-vers dallamára énekel másfél millió zarándok”, mint

azt a költemény mottójában olvashatjuk, s mely a Csokonai-vers ritmusát, strófaszerkezetét utánozva hajlítja át a hajdani költő személyes sorspanaszát másfél millió erdélyi magyar közös sorsának vállalásává. Említhetném a *Psalmus hungaricus*t is, amely Kölcseytől, Széchenyitől, Vörösmartytól, Adytól „ír tovább” idézeteket, hat-szor ismétlődő, hetedszer variált refrénjében pedig az *Ószövetség* zsoltáraiból. Melléjük állíthatnám terjedelmük okán a *Kóborló délután kedves kutyámmal* és a *Tükör előtt* címűeket is – és a terjedelem itt nem mellékes tényező. Az újklasszikus irányt képviselő költők egyik meghatározó, közös törekvése nagy, teljes világképet hordozó kompozíciók létrehozása. Legismertebb példája ennek Babits Mihály *Jónás könyve* című költeménye. Dsida Jenő itt felsorolt „nagykompozíciói” ebbe a verstípusba tartoznak, akárcsak József Attila leíró költeményei vagy Radnóti Miklós eklogaciklusa, keletkezésük idejét tekintve pedig korábbiak vagy egyidősek az említettekkel, bizonyítva, hogy Dsida Jenő nem követője volt a magyarországi irodalmi iránynak, hanem maga is öntörvényű alakítója, aki nélkül a magyar líratörténet vonatkozó fejezete sem írható meg. Dsida Jenő költői világképének meghatározó eleme kereszténysége. Érett költészetében azonban nem találunk hitbuzgalmi költeményeket, legfeljebb diákkori zsengei között. Isten-élménye csaknem oly kétarcú, mint Adyé. Ady írta Istenről: „egyek leszünk mi a halálban”. Dsida is tudta, hogy a határt, amely Istentől elválasztja, csak halálában lépheti át, ezért kap ez az Isten-élmény zord, sőt félelmetes színeket olyan verseiben, mint *A félelem szonettje*, *A sötétség verse*, *a Hálóing nélkül* vagy az *Elárul, mert világit*. Dsida kereszténységének értelme

Krisztushoz való viszonyában tárul fel; aki emberré lett, halandókhöz hasonlatossá, s ezzel felszólította a halandókat, hogy hozzá hasonlatossá váljanak. Krisztus a földi embert és világát váltotta meg, és Dsida nagy élménye a „megváltott világ”, amelynek értékei, szépségei és az általuk gerjesztett életöröm mintegy megtisztulnak ebben a hitben. Kempis Tamás szavával élve, Krisztust követő költészet Dsida Jenőé, de ebbe a követésbe nemcsak az Evangéliumok sugallta erkölcsi parancsok – elsősorban a jószág és a szeretet – illenek bele, hanem az élet, a természet, a szépség és a szerelem értékei is, amint azt *Viola-ciklusa*, vagy a *Kánai menyegző* és a *Tíz parancsolat* című költeménye bizonyítja. Álljon itt szemléltetésül az utóbbiból a VI. [parancsolat] átírata: „úgy zeng a szerelem szava, / mintha ezüst csengettyűt rázna, – / ki szeret, sohasem gonosz, / ki szívből csókol, nem parázna. / (De jól ügyelj: ha bűnnek nézed, / bűn is az, amire törekszel, – / ha gonoszat vélsz tudni arról, / hogy asszony karjaiban fekszel, / bizony gonoszat is cselekszel.)” De szerves része ennek az élménynek a küldetéstudat is: a mások szenvedésében osztozás, a cselekvő jóság vállalása. Ezért képes ez a Krisztus-követés számos, akár nem keresztény kultúrártékot magába olvasztani, elsősorban az antik sztoikus bölcséletet, a ráció tiszteletét és a művészetért való rajongást. Költészete ezért lehet egyetemes – ami a „katolikus” szó eredeti jelentése. Alkotó tevékenységében ezért érhető tetten a mindig elégedetlen műgond, mert mi más-sal fejezhetné ki a költő vágyát a megtisztulásra, a lelki tökéletességre, mint formáinak hibátlanságával? Ezt azonban nehéz elmagyarázni – ki kell hallani verseiből. Nem felejtve „arcának romló földi mását” sem.

(Elhangzott Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeum Dsida Jenő-kiállításának megnyitóbeszédéeként 2007. június 7-én.)